

Kultura sjećanja u kontekstu atomskog bombardiranja Hirošime i Nagasakia

---

Berišić, Leo

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:736585>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-04**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet u Rijeci

Odsjek za kulturalne studije

Završni rad:

**Kultura sjećanja u kontekstu atomskog
bombardiranja Hirošime i Nagasakia**

Mentor: dr.sc. Vjeran Pavlaković

Student: Leo Berišić

VI. semestar / 3. godina

Ak. godina: 2016./2017.

Rijeka, 2017.

SAŽETAK:

Cilj ovog rada je istražiti studije o kulturnom sjećanju kroz prikaz nekih od najznačajnijih teoretičara tog interdisciplinarnog područja, počevši od Mauricea Halbwachsa i Jana Assmana, odnosno preispitati ulogu povijesti u istom. Počevši od pojmova poput *kolektivno* i *individualno sjećanje*, do šireg značenja termina *kulturnog sjećanja*. Razmotriti sociološke i kulturne kontekste istog, odnosno koji su neki od mogućih načina njihove upotrebe u konstrukciji političkih, povijesnih ali i medijskih tekstova. S druge strane isto tako i kroz prikaz studije slučaja upotrebe Atomskog oružja na kraju Drugog svjetskog rata nad Japanskim stanovništvom gradova Hirošime i Nagasakia, ispitati ulogu sjećanja, kontroverze komemorativnog djelovanja te posljedice koje su ti događaji ostavili, to jest u kontekstu kulturnog značenja istih.

Ključne riječi: kultura, sjećanje, zaborav, kolektivno, objektivno, subjektivno, povijest,

Sadržaj

UVOD	4
1. KULTURA SJEĆANJA.....	5
1.1. SOCIOLOŠKI OKVIRI KULTURE SJEĆANJA – KOLEKTIVNO I INDIVIDUALNO PAMĆENJE	5
1.2. KOMUNIKATIVNO PAMĆENJE – IZMEĐU INDIVIDUALNOG I KOLEKTIVNOG	7
1.3. KULTURNO PAMĆENJE	8
2. POVIJEST I POLITIKA SJEĆANJA (ZABORAVA)	10
2.1. KONSTRUKCIJA I REKONSTRUKCIJA POVIJESTI I SJEĆANJA.....	13
3. KULTURNO ZNAČENJE ATOMSKOG BOMBARDIRANJA HIROŠIME I NAGASAKIA..	15
3.1. „MIROVNA OBLJETNICA U HIROŠIMI“	16
3.2. IZLOŽBA „ENOLA GAY“	19
ZAKLJUČAK	22
LITERATURA.....	24

UVOD

Na sljedećim stranicama približiti ću neke od teorija koje sačinjavaju pojmove kao što su kultura sjećanja ili pokušavaju dati na odgovor kome zapravo pripada povijest i kako na nju možemo gledati iz aspekta društva. Sjećanje je, mogli bi reći, jedno od temeljnih ljudskih karakteristika, ono se može potisnuti, ili biti vrlo pro aktivno ali isto tako može imati i vrlo opasnu i manipulativnu ulogu u društvu. Započeti ću od socioloških aspekata kulturnog sjećanja kako bi mogli kasnije razmotriti i ulogu pitanja povijesti u istom, te na primjeru slučaja atomskog bombardiranja Hirošime i Nagasakia 1945. godine kao jednom od ključnih događaja 20. stoljeća, ako ne i povijesti, približiti istu problematiku.

U američkoj kulturnoj i vanjskoj politici, može se prepoznati perpetuacija ideje o vođenju „pravog rata“, o moralnom opravdanju vojnih intervencija diljem svijeta, i smatram da možemo reći da ta krinka postaje jedna od glavnih komponenata u američkoj kulturi sjećanja u tom kontekstu . Atomsko bombardiranje se vodi kao nužno i kao čin koji je spriječio još veći broj žrtava. Službeno, odgovornost je na neprijatelju, kao i u ostalim budućim ratovima. Njihova moralnost tada nije upitna. Takva manipulaciju samom poviješću, iako ima svoj jaki globalni utjecaj, zasigurno i ostavlja trag na duboko podijeljenom američkom društvu, s obzirom da će postojati i druga strana koja će takav narativ odbaciti. Rasne tenzije su danas ponovo jake, te iako sama rasna podijeljenost seže duboko i u klasnu nejednakost, trenutno jačanje tzv. „alternativne desnice“ potpiruje tu vatru. Naime, trenutno se javlja i problematika oko sjećanja na američki građanski rat, odnosno u raspravama se pojavljuje argumentacija o razlozima zbog kojih je rat zapravo počeo, i o navodno nepravednom pokušaju zabranjivanja spomenika u spomen na poražene južnjačke snage. Točnije događa se sukob oko dva narativa, unutar same kulture sjećanja, u kojem činjenice i istina teško izlaze na vidjelo.

S druge strane, Japan je kao jasna žrtva bombardiranja naizgled pronašao snagu u uzdizanju iz pepela. Ta žrtva postaje simbolom mira dok se nekadašnja ratobornost prošlost pokušava sakriti ili ostaviti u prošlosti, što naravno i za sobom vodi svoje posljedice i protivnike. Zato se i zbog ne dovoljnog obilježavanja žrtava koje su stradale od strane Japanskih snaga, „Mirovni memorijalni muzej“ našao pod udarom kritika, odnosno zbog određene licemjernosti. Kroz sljedeću analizu, u tom ću kontekstu razmotriti i njihove način komemoracije na događaje Drugog svjetskog rata, to jest koje se dualnosti javljaju u kulturi sjećanja u tom kontekstu. Koja se povijest ostavlja a koja zaboravlja?

U tom kontekstu, pitanje atomskog bombardiranja Hirošime i Nagasakia ostaje i danas relevantno, te iako ono neizbježno povlači i moralni problem samog čina, može nam i dati uvid u kulturu sjećanja koja se provodi od strane „pobjednika i poraženog“, odnosno kako se kultura sjećanja manifestira u društvu žrtve i kako se ona može koristiti kao alat opravdanja.

1. KULTURA SJEĆANJA

U sljedećim poglavljima objasniti ću različite aspekte kulture sjećanja, od kolektivnog i individualnog sjećanja, komunikativnog te do onog što teoretičari ovog područja nazivaju *kulturnim pamćenjem*. „Kulturno pamćenje“ je zasigurno vrlo raznolik pojam koji se koristi na vrlo dvosmislene i nejasne načine. „Mediji, prakse, strukture koje su raznolike poput mitova, spomenici, historiografija, rituali, razgovorna sjećanja, konfiguracije kulturalnog znanja, i neuronske mreže, danas su podvedene pod ovaj skupni pojam.“ (Erl, 2008:1). Dok je M. Halbwachs razvio pojam kolektivnog pamćenja, sociolog P. Connerton koristi pojam društvenog sjećanja (*social memory*), J. Bodnar uvodi pojam javnog sjećanja (*public memory*), dok J. Assman kao što ćemo vidjeti koristi i pojam komunikativno sjećanje (Benčić, 2015:2). Isto je vrlo važno za naglasiti na vrlo specifično društveno-povijesno vrijeme u kojem se pojavljuju istraživanja o sjećanju, odnosno kulturnom sjećanju, prvenstveno u vrijeme takozvanog *memorijskog booma* od sredine 20. stoljeća pa nadalje.

Prema komemorativnim retorikama, prošlost sačinjava sadašnjost (Olick, 2007:54). Odnosno, komemoracija je način potvrde tvrdnje da nam prošlost ima nešto za ponuditi u sadašnjosti, bilo ono oblik upozorenja ili određeni model za kulturne i društvene obrasce. U vrijeme vrlo rapidnih promjena, prošlost postaje referentna točka prema kojoj usklađujemo i gradimo svoje identitete, te prema kojoj djelujemo. No za sada nas ponajviše zanimaju sociološki i kulturni aspekti ovog interdisciplinarnog područja od Halbwachsa, do kasnijih teoretičara poput J. Assmana.

1.1. SOCIOLOŠKI OKVIRI KULTURE SJEĆANJA – KOLEKTIVNO I INDIVIDUALNO PAMĆENJE

Krenimo od samog termina „kultura sjećanja“. U počecima 20. stoljeća, točnije dvadesetih godina, francuski sociolog Maurice Halbwachs razvio je pojam *memoire colective*, te ga dalje obrazložavao kroz tri knjige: „Društveni okviri pamćenja“ (*Les cadres sociaux de la memoir, 1925*), „Legendarna topografija Evanđelja u Svetoj zemlji, Studija o kolektivnom pamćenju“ (*La topographie legendaire des Evangiles en Terre Sainte. Etude de momoire*

collective, 1941) i „Kolektivno pamćenje“ (*La memoire collective, 1950*) (Assman, 2005:41). Halbwachs je na Lyceu „Henri IV“, bio učenik francuskog filozofa Henria Bergsona koji se i sam prvenstveno bavi sjećanjem. Kasnije studira kod Durkheima čiji mu pojam kolektivne svijesti daje osnovu za nadvladanje bergsonovskog subjektivizma i interpretiranje pamćenja kao društvenog fenomena. Halbwachs je i predavao sociologiju u Strasbourgu, a kasnije i na Sorboni. Ubijen je 16. ožujka 1945. godine u koncentracijskom kampu Buchenwald, nakon što je deportiran od strane Nijemaca. Njegova središnja teza koju je najviše zastupao u svojim djelima je ona socijalnoj uvjetovanosti pamćenja, te time i zanemario neuronsku i neurofizičku osnovu pamćenja, te tvrdio da se niti jedno individualno pamćenje ne može održati bez uspostavljenih društveno relacijskih okvira (Assman, 2005:42). Njegova fraza o tome kako kada bi pojedinac rastao u potpunoj samoći, ne bi imao pamćenje, zapravo označava središnju tezu o društvenoj uvjetovanosti. Prema njemu, čovjek stječe pamćenje tek u procesu socijalizacije, odnosno da „kolektiv“ kao takav nema pamćenje, ali pojedinac ima i ono je kolektivno određeno. Moglo bi se reći da je funkcija individualnog pamćenja povezivanje pojedinca s društvenim grupama, od manjih nukleusa poput obitelji, do različitih religijskih i nacionalnih zajednica. Ipak, isto koliko sjećanje ovisi o komunikacijskim relacijama, isto tako u izostanku istih, nastupa zaborav, odnosno u prekidu ili promijeni relacijskih okvira komunicirane stvarnosti. U tom okviru, sjećamo se jedino onog što možemo iskomunicirati i što možemo lokalizirati u relacijskim okvirima kolektivnog pamćenja (Assman, 2005:43,44). Na ovaj uvjet i proces komunikacije vratiti ću se nešto kasnije kada ćemo se baviti razlikom i odnosom između kolektivnog i individualnog pamćenja. Ipak, važno je naglasiti kako je Halbwachsu razlika između kolektivnog i individualnog pamćenja bila vrlo važna, bez obzira što je (prema njemu) individualno pamćenje uvijek društveni fenomen. Drugim riječima, individualna su samo „osjećanja“, a ne i sjećanja, jer sjećanja imaju svoj izvor u sjećanju različitih grupa kojima se netko priključuje. „Ono je individualno u smislu uvijek jedinstvene veze kolektivnih pamćenja kao mjesta različitih kolektivnih pamćenja koja se odnose na grupu i njihove vječne povezanosti“ (Assman, 2005:44). Spomenute teze su isto vrlo zanimljive, naprosto zbog toga što se na vrlo sličan način može govoriti i o identitetu, ili čak možemo biti na tragu Barthesovih razmišljanja o replikaciji skupa mišljenja ili jezika. Sve bi se to naravno trebalo shvatiti pomalo metaforički, jer „koliko je mišljenje apstraktno, utoliko je sjećanje konkretno“ (Assman, 2005:44). No kao što smo rekli, kod individualnog pamćenja, Halbwachs je potpuno izostavljao tjelesne odnosno neuronske implikacije oko stvaranja i doživljaju pamćenja, isto ću i ja učiniti u ovom radu. U sljedećim stranicama, teze o kolektivnom i individualnom pamćenju ćemo razmotriti kroz

komunikativno pamćenje i kulturno pamćenje, zbog toga što smatram da kroz tu terminologiju zadiremo dublje u pore i načine djelovanja i manifestiranja uloga pamćenja. Isto tako trebam napomenuti oko „kulture sjećanja“, da ono čega se nisam dotakao jer smatram da nije eksplicitno važno za ovaj rad su još šire veze termina „kulture sjećanja“, to jest one koje se mogu u potpunosti proširiti na mjesto i vrijeme, krajobraze i spomenike, no suština koja uključuje kolektivno i individualno sjećanja ostaje ista. Politički diskurs koji nosi *kultura pamćenja* nikako ne treba izostaviti, no to je zapravo primjer upravo društvenih relacijskih okvira. On se stvara u komunikaciji, ili može biti njezin pokretač. To će nam biti osobito važno u kasnijim temeljnim primjerima.

1.2. KOMUNIKATIVNO PAMĆENJE – IZMEĐU INDIVIDUALNOG I KOLEKTIVNOG

Koncept *komunikativnog pamćenja* uključuje one varijacije kolektivnog pamćenja koje se isključivo baziraju na svakodnevnoj komunikaciji. Te varijacije koje je Halbwachs analizirao pod konceptom kolektivnog pamćenja konstituiraju područje usmene povijesti. Svakodnevna komunikacija je okarakterizirana visokim stupnjem recipročnošću različitih uloga, tematske nestabilnosti i dezorganizacije. Odnosno, uglavnom se nalazi između dva subjekta koja mogu izmjenjivati uloge. Tko god prenosi određenu poruku različitim iskustvima, sjećanjima ili primjerice šalama i tračevima, u sljedećem trenutku on isto tako postaje i slušatelj, primatelj nove poruke (Assman, 1995:126). Isto tako, te izmjene i razmjene uloga mogu imati i svoja specifična mjesta ali svakodnevna mjesta, primjerice čekaonice, vlakovi, stajališta javnog prijevoza, te takva mjesta predodređuju na koji način se komunikacija odvija. No, mislim kako se takva komunikacija može proširiti i na javna mjesta ili čak medije, gdje se ne gubi nužno „svakodnevnost“ iste komunikacije. Uzmimo na primjer noćni klub kao mjesto zabave, gdje komičar može izvesti svoju točku direktno aludirajući na nekakav trenutak povijesti, koji je vrlo prisutan u kolektivnom sjećanju. On kroz javni nastup može dati vrlo sličan sentiment običnog razgovora kojeg bi vodili sa prijateljima u bilo kojem trenutku. Dok u isto vrijeme, njegov javni nastup je i oblik medija. Assman u svome članku to objašnjava na sljedeći način. On govori kako ovim oblikom komunikacije, svaka individua stvara sjećanje, koje kao što je Halbwachs pokazao, je (a) društveno posredovano i koje se (b) odnosi na skupinu ljudi (Assman, 1995:126). Dakle, svako se sjećanje konstituira u odnosu na komunikaciji s drugima. Ti „drugi“ kako autor navodi, nisu bilo koja grupa, već skupine koje stvaraju svoje zajedništvo i jedinstvenost na temelju zajedničke slike o prošlosti. Halbwachs pod te skupine podrazumijeva obitelji, gradske četvrti, profesionalne grupe, političke stranke, pa sve do

nacija. Svaka osoba zapravo pripada širem broju takvih grupa, te stoga gaji određen broj kolektivnih sjećanja.

1.3. KULTURNO PAMĆENJE

Kao što je komunikativno pamćenje okarakterizirano kao blisko svakodnevnoj komunikaciji, tako je kulturno pamćenje okarakterizirano odmakom od svakodnevice. Prema J. Assman, kulturno sjećanje ima svoju fiksnu točku, ono se ne mijenja s prolaznošću vremena. Ta uporišta su sudbinski događaji čija su sjećanja održavana kroz kulturne formacije, odnosno tekstove, obrede i spomenike, te institucionalne komunikacije, to jest recitacije, prakse i propise (Assman, 1995:128). To zovemo *figurama pamćenja*. Nadalje, Assman navodi kako se u tokovima svakodnevne komunikacije kao što su festivali, obredi, pjesme, itd; stvaraju „otoci vremena“, otoci drukčije temporalnosti odvojene od vremena. U kulturnom pamćenju, ti otoci se proširuju u memorijska mjesta „retrospektivne kontemplativnosti“ (Assman, 1995:129). Assman koristi metaforu i izraz kojeg je skovao Aby Warburg, te navodi kako je on objektivizaciji kulture pridodao vrstu „mnemoničke energije“, time navodeći ne samo radove visoke kulture ili umjetnosti, već i postere, poštanske marke kostime, običaje, itd. (Assman, 1995:129). Stoga, time objašnjava kako se u kulturnim formacijama kolektivno iskustvo kristalizira, te pri njihovoj konzumaciji, značenja postanu dostupna i nakon velikih vremenskih perioda. Dakle, kao što Halbwachs nije razmatrao mnemoničke funkcije objektivizirane kulture, tako se ni Warburg nije previše bavio društvenim aspektima slikovne memorije. Halbwachs tematizira sponu između pamćenja i društvenih skupina, dok Warburg onu između pamćenja i jezika kulturnih formi (Assman, 1995:129). Zato ću se dalje referirati na Assmana koji u svojoj teoriji kulturnog sjećanja pokušava povezati sva tri pola zajedno: sjećanje, kulturu i društvene skupine. Nadalje, on naglašava sljedeće karakteristike kulturnog pamćenja. Jedna od njih je „sraščivanje identiteta“ ili povezanost sa skupinom, to jest pojam obilježava kulturno sjećanje koje sadrži znanja iz kojih potječe svijest o njihovom zajedništvu i jedinstvenosti. Objektivne manifestacije kulturnog sjećanja definirane su kroz identifikacijske određenosti, koje se mogu prikazati kroz pozitivno poistovjećivanje ili kroz negaciju. Nadalje, „sposobnost rekonstruiranja“; ono kulturno sjećanje koje djeluje kroz rekonstruiranje, odnosno to znanje se uvijek dovodi u vezu sa aktualnošću. Assman objašnjava kako iako ono je fiksirano u figurama sjećanja i stečenom znanju, ali se isto tako svaki suvremeni kontekst dovodi u vezu s njima na drugačiji način. Radilo se o odobravanju, kritici, održavanju ili transformaciji (Assman, 1995:131). Dalje, navodi karakteristiku „formacije“; „Objektivizacija iskomuniciranog značenja i

kolektivno dijeljenog značenja je preduvjet njegovog prijenosa u *kulturno institucionaliziranu baštinu društva*“ (Assman, 1995:131). Ovdje se stabilna formacija odnosi na različite medije ali i slike i rituale. Assman navodi da ako pričamo o jeziku, formacija sjećanja se odvija puno prije izuma pisma, te da razlika između komunikativnog i kulturnog sjećanja nije ista kao i razlika između usmene i pisane povijesti. Pod karakteristikom „organizacije“ autor podrazumijeva institucionalno podupiranje komunikacije, primjerice kroz formaliziranje komunikacije na svečanostima i specijalizaciju nositelja kulturnog pamćenja. Karakteristika „obveze“; Odnos prema normativnoj samosvijesti skupine izaziva sistem vrijednosti i diferencijacija koji strukturira kulturnu opskrbu znanja i simbola (Assman, 1995:131). Assman također navodi kako postoje središnji i periferalni, lokalni i interlokalni simboli, ovisno o tome kako djeluju u produkciji, reprodukciji i reprezentaciji te samosvijesti. Uz to bi valjalo i dodati kako obvezujući karakter znanja koja su očuvana u kulturnom sjećanju ima dva aspekta: formativni aspekt koji ima edukativnu, civilizirajuću i humanizacijsku ulogu, te normativni aspekt čija je uloga pružanja pravila ponašanja. Te naposljetku karakteristika „refleksivnosti“; Prema Assmanu, kulturno sjećanje je refleksivno na tri načina: a) praktično-refleksivno u smislu da interpretira uobičajene prakse kroz rituale maksime, b) samo-refleksivno na način da počiva na sebi kako bi interpretiralo, reinterpreteralo, razlikovalo, kritiziralo, cenzuriralo, kontroliralo i nadvladalo. c) Refleksivno je u smislu da odražava sliku sebe utoliko kao i sliku društvene skupine kroz preokupaciju oko svog društvenog sistema (Assman, 1995:131).

Moramo uzeti u obzir da su Assmanova objašnjenja blago rečeno, vrlo metaforična. Pojednostavljeno rečeno, on tvrdi kako svaka kultura povezuje individualne subjekte sa društvenim ili nazovimo ih svjetovnim iskustvima, na temelju zajedničkih normi i sjećanja. Smatra kako jedino kroz iskustva, individue mogu razviti svoj osobni identitet. „Sjećanje je sposobnost koja nam omogućuje da formiramo svijest o sebstvu (identitetu), kako na osobnoj, tako i na kolektivnoj razini“ (Assman, 2008:109). U jednom smislu, kulturu bi mogli isto tako i definirati kao: „sjećanje društva koje nije genetski preneseno“ (A, Assman, 2008:97)¹, već je preneseno kroz vanje kulturalne simbole. U tom smislu, kroz kulturu, ljudi stvaraju vremenski okvir koji nadilazi prošlost, budućnost i sadašnjost jednog životnog razdoblja osobe. „Kulture stvaraju ugovor između živih, mrtvih i ne još rođenih“ (A, Assman, 2008:97). Kako smo već objasnili, kroz svakodnevnu komunikaciju, ali i kroz prisjećanje, čitanje, komentiranje i

---

¹ Definicija Jurijsa Lotmana i Borisa Uspenkija kako se navodi u „Cultural Memory Studies An International and Interdisciplinary Handbook – Canon and Archive“ str. 97

diskutiranje onoga što je smješteno u daleku ili nedavnu prošlost, ljudi sudjeluju u široj produkciji značenja. „kako internet stvara okvir za komunikaciju preko širokih udaljenosti u prostoru, tako kulturno sjećanje stvara okvir za komunikaciju kroz bezdan vremena.“ (A, Assman, 2008:97).

2. POVIJEST I POLITIKA SJEĆANJA (ZABORAVA)

„Sjećanje se nikada ne oblikuje u zrakopraznom prostoru, a motivi pamćenja nikada nisu čisti“ (Young, 2006:199)

Iako pamćenje iako uvijek ima ulogu u sadašnjosti, referira se na prošlost, ili možemo reći da koristi prošlost kako bi se konstituiralo u sadašnjosti. Dakle, što zapravo mislimo kada govorimo o povijesti? Referiramo li se na naša iskustva i znanja ili na povijest koja je zapamćena u kolektivu? Odakle dolaze interpretacije prošlosti te na koji način ih koristimo mi kao individue ili kao pripadnici društvenih skupina? Koja je temeljna razlika između povijesti i prošlosti? Razmotrili smo sociološka i kulturna obilježja pamćenja, no politički kontekst i kontekst prošlosti se ne može odvojiti od kulturološkog, dapače zajedno konstituiraju onoga što nazivamo kulturom sjećanja.

Halbwachs smatra da grupa doživljava svoju prošlost u obliku iz koje je isključena svaka promjena, te u tom smislu u njegovoj misli o kolektivnom pamćenju pamćenje postavlja nasuprot „povijesti“, koja se ponaša suprotno od kolektivnog pamćenja (Assman, 2005:49). Dakle, dok kolektivno pamćenje gleda intrinzično, i nastoji prikazati sliku vlastite prošlosti te preskače duboke promjene, povijest iz svog prikaza isključuje razdoblja bez promjena ili određene intervale stagnacije, te se povijesnim činjenicama smatra samo ono što događaje prikazuje kao promjenu. To možemo na primjer primijetiti i u tipičnim povijesnim školskim udžbenicima koji prezentiraju samo događaje koje su dovele do onoga što se smatra velikim promjenama, ratovi, povijesni ugovori, promjene u vlasti ili izumi se u tom smislu mogu karakterizirati kao „činjenice o promjeni“. „Jer postoje mnoga kolektivna pamćenja, ali samo je jedna historija koja je uklonila svaku povezanost sa jednom grupom, jednim identitetom, jednom relacijskom točkom; historija je rekonstruirala prošlost u „identitetski apstraktnu“ sliku u kojoj je, kako to kaže Renke, sve „neposredno do Boga“ jer je „neovisno o svakoj grupnoj prosudbi“ koja uvijek poprima izgled egocentričnog stranačkog interesa. Historičar, nasuprot tome, oslobođen takve lojalnosti i emotivne pogođenosti, „teži objektivnosti i ne stranačnosti“ (Assman, 2005:50). Dolaze li zapravo društvo, odnosno kolektiv kao takav i jedinke u njemu u tako striktnu jukstapoziciju kako mislimo kada govorimo o kolektivnom i

individualnom sjećanju? Pogotovo u relaciji sa poviješću. Ona ne prepoznaje jedinke osim ako se ne stavlja u kontekst „važnih povijesnih ličnosti“, odnosno navedene promjene koje povijest pamti kao činjenice. Zato zapravo ovdje nije riječ o njima i o individualnosti, riječ je o sjećanju zbog kojeg one pripadaju određenim grupama ili zbog kojeg konstruiraju svoj osobni identitet temeljenim u relaciji s njima. „Povijesne činjenice“ su isto tako zapravo vrlo promjenjive ako ih sagledamo kroz razvoj društva i ulogu historičara. Nova saznanja temeljena na historiografskim otkrićima su uvijek donekle moguća. Povijest je činjenična u relaciji sa sadašnjosti, sa trenutnim saznanjima. Isto tako, mogli bi reći da su kolektivna sjećanja promjenjiva, jer zasigurno ono što se smatralo povijesnim činjenicama, odnosno ona znanja koja su bila dostupna prije nekoliko stoljeća nisu ista kao ona znanja koja imamo danas. Dakle ako razmišljamo o sjećanju, moramo uzeti u obzir i zaborav kao određeni logični slijed promjene. Dinamika individualnog sjećanja se sastoji se od perpetualne interakcije pamćenja i zaborava. Jer kako bi neke stvari zapamtili, neke stvari moramo i zaboraviti zbog toga što je naše pamćenje vrlo selektivno. Memorijski kapacitet je limitiran neuralnim i kulturalnim ograničenjima kao što su sklonost i fokus. Isto je tako limitiran psihološkim pritislima da nepoželjna i bolna sjećanja prebrišemo ili prikrijemo. Dakle, takva dinamika isto postoji i u kulturalnom sjećanju. Kontinuirani proces zaborava je društvena normalnost, jer kao i kod osobe, društvo mora stvoriti mjesta u jednu ruku, za nove informacije i nove izazove, a u drugu ruku i za nove „povijesne činjenice“, nove promjene. Kada osoba umre, njezina sjećanja umiru s njom, no ne i sjećanje o njoj. Isto tako iza sebe ostavlja materijalnu prošlost koja komunicira sa drugim osobama.

Slično tome, kolektivno sjećanje se prenosi isto tako i kroz materijalno, kroz kanoniziranu prošlost, kroz tekstove, slike i ostale medije koje imaju komunikativnu ulogu. Povijest ovdje ima konstanto aktivnu ulogu u kulturnom sjećanju. Nacije, odnosno države produciraju narativne verzije prošlosti koje su učene, prigrljene i smatrane kao autobiografije kolektiva. Nacionalna povijest se uči kroz povijesne udžbenike koji se vrlo prigodno nazivaju „oružjem za masovnu obuku“ (A. Assman, 2008:101). Nacionalna povijest je isto tako predstavljena u javnoj sferi kroz spomenike ili državne praznike, odnosno različite komemorativne datume. Kako bi zapravo participirali u nacionalnom sjećanju, znači da moramo znati ključne događaje nacionalne povijesti i prihvatiti njezine simbole. Stvari postaju nešto kompliciranije kada se govori o događajima koji nadilaze nacije, primjerice događaji tijekom i nakon Drugog svjetskog rata koji su oblikovali budućnost ne samo nacija i kontinenata nego cijelog svijeta.

Razvojem tehnologije u društvu koje rapidno postaje sve više globalizirano u svakom smislu, i s razvojem novih oblika medija, kao i Hladnoratovske politike koje su utjecale na cijeli svijet, kolektivno pamćenje zapravo dobiva još jednu dimenziju koja nije postojala samo nekoliko desetljeća ranije. Drugačiji diskursi o sjećanju počeli su se pojavljivati šezdesetih godina 20. stoljeća, u jeku dekolonizacije, novih društvenih pokreta i potrage za alternativnom i revidiranom poviješću. Huyssen govori o svojevrsnim paradoksima globalizacije (Huyssen, 2000:24). Koristi također i primjer Holokausta koji je naime, s jedne strane postao šifra za čitavo dvadeseto stoljeće odnosno za neuspjeh prosvjetiteljstva, te postaje dokaz da zapadno društvo nije u stanju reflektirati se na nemogućnost da živi u miru s različitostima. S druge strane, takva totalizirajuća dimenzija diskursa o Holokaustu koja toliko prevladava u postmodernoj misli, Huyssen navodi kako je isto tako popraćena i dimenzijom koja partikulira i lokalizira. „Upravo je pojava Holokausta kao univerzalni trop koji omogućuje da se sjećanje Holokausta prikvači na specifične lokalne situacije koje su povijesno udaljene i politički se razlikuju od originalnog događaja.“ (Huyssen, 2000:24). U tim prijelaznim periodima memorijskih diskursa, Holokaust gubi kvalitetu kao indeks specifičnog povijesnog događaja i počinje funkcionirati kao metafora za druge traumatske povijesne događaje. Nadalje, Huyssen raspravlja o još nekoliko zanimljivih fenomena koji su zapravo samo dio priče istog diskursa. Naime, od sedamdesetih godina 20. stoljeća, SAD i Europa su svjedoci ulaganja i razvitka historijskih i komemorativnih sela i krajobraza, različitih poduzetnosti o nacionalnim baštinama, događa se novi val u muzejskoj arhitekturi, retro moda doživljava procvat, masovno reklamiranje nostalgije, popularne opsesije o „samo-muzeliziranju“ kroz snimanje, pisanje memoara, uspon autobiografija i postmodernog povijesnog romana sa nejasnim granicama između fikcije i stvarnosti, te i povećanje broja povijesnih dokumentarnih filmova na televizijskim programima, uključujući cijeli kanal posvećen samo povijesti, popularni „History Channel“ (Huyssen, 2000:25). Dok sa strane traumatskog kulturnog sjećanja i upitnog diskursa o Holokaustu, pojavljuju se ogromna psihoanalitička istraživanja o traumama, historijski suvremeni radovi na temu genocida i ropstva, sve više prisutne i uvijek kontroverzne političke rasprave o godišnjicama, komemoracijama i spomenicima. I na kraju krajeva, spajanje zabave, sjećanja i traume. Kako kaže Huyssen: „Nema dvojbe, svijet postaje muzealiran, i svi igramo ulogu u tome.“ (Huyssen, 2000:25). Opsesivnost memorijom se može pridodati i djelovanju onoga što zovemo *fin de sciele*, odnosno prevedeno kao „kraj stoljeća“, izraz koji se koristi za opisivanje specifičnog mentaliteta krajem 19. stoljeća. No ono što izgleda kao uspješna marketinška taktika, njemački sociolozi su opisivali kao *Erlebnisgesellschaft* (Huyssen, 2000:25). Termin doslovno preveden kao „društvo iskustva“,

referira se na društvo koje vrlo cijeni intenzivno ali i površno konzumiranje dobara, kulturnih događaja i masovno tržišnih načina života, s ciljem trenutne sreće. Huysen također naglašava kako se u jednu ruku memorijski diskursi čine globalizirani, zapravo imaju vrlo čvrsta lokalna uporišta, odnosno specifičnosti koje ih vežu za nacije i države. Ti diskursi su isto bili vrlo dominantni u tranzicijskim društvima Istočne Europe nakon raspada Sovjetskog saveza, odnosno nakon pada Berlinskog zida i kraja Hladnoga rata. Revizionističke rasprave o totalitarističkim režimima su primjerice još uvijek vrlo prisutne, kao što možemo primijetiti i na primjeru zemalja nekadašnje Jugoslavenske države, gdje se ta retorika koristi vrlo često u politici, bilo da ona ima čvrsta ideološka uporišta ili se koristila vrlo neoprezno i površno, odnosno vrlo česti se koristi na oba načina. No ipak dalje ćemo se fokusirati na specifične događaje Američkog društva nakon bombardiranja Hirošime i Nagasakia krajem Drugog svjetskog rata.

2.1. KONSTRUKCIJA I REKONSTRUKCIJA POVIJESTI I SJEĆANJA

Ewa Mazierska, teoretičarka znanosti o filmu, kroz svoje područje želi ispitati reprezentaciju i konstrukciju povijesti, te govori sljedeće: „Film je dio povijesti, diskurs o prošlosti. Ali što je prošlost? „Prošlost je strana zemlja.“. Ove riječi koje otvaraju roman L.P. Heartleya „*Posrednik*“, ponavljali su i parafrazirali mnogi povjesničari u tolikoj mjeri da su postale klišeji. Ipak, zahtijevaju ispitivanje, jer su dvosmislene i stoga njihova značenja dijele povjesničare“ (Mazierska, 2011:1). Napominje kako idejama o sadašnjosti i prošlosti, povijesti sjećanju možemo pristupiti na način da te termine koristimo kao metodološke smjernice. Referira se na povjesničara Erica Hobsbawna za kojeg Alan Munslow navodi da pripada „konstrukcionističkoj“ i „rekonstrukcionističkoj“ struji povjesničara (Mazierska, 2011:1). Prema njemu, prošle događaje, institucije, strukture i ljude bi trebalo analizirati u sklopu njihovog originalnog konteksta, kao elemente u sklopu kompleksne mreže koju čine daleka društva i kulture. Dok, s druge strane, ostali povjesničari misle kako bi se analizi prošlosti trebalo pristupiti kroz sadašnjost, odnosno kroz sličnosti sadašnjosti i konstantno joj pridodavati nove ideje i nova opažanja (Mazierska, 2011:1). Ta druga struja postmodernih povjesničara bi se mogla opisati kao „dekonstrukcionistička“, na koje su utjecali autori poput Jacquesa Derride i u Michela Foucaulta sa svojom knjigom *Arheologija Znanja (1972)*. Mazierska se slaže s idejom da ne postoji jedna objektivna povijest. Objašnjava kako je povijest tekst koji postoji u relaciji s drugim tekstovima. Konsekventno tomu, ne može biti jedna objektivna povijest, postoje samo povijesti koje su napisane u skladu s različitim diskurzivnim režimima, u različitim, neprevodivim jezicima (Mazierska, 2011:2). No iako

razlika između dvije grupe povjesničara izgleda radikalna, nije skroz uistinu tako. Kako Mazeirska ističe, povjesničari koji pripadaju prvoj grupi iako pomalo taktično, sude o povijesti koristeći današnje vrijednosti odnosno kao da se dešavaju danas i vrijeđaju naše senzibilitete, primjerice po pitanju ropstva i genocida. Dok s druge strane, povjesničari iz druge grupe će radikalno suprotno od konstrukcionista gledati na takve događaje (Mazievska, 2001:2). Zbog toga, ne možemo niti dovoljno dobro ocijeniti kojoj bi struji pripadali povijesni udžbenici.

Nasuprotno tome, Mazievska predlaže i gledišta poput teoretičara Frederica Jamesona i Pierra Nore, odnosno koji predlažu da je povijest prestala biti strana, ili barem nije strana ništa više od sadašnjosti. „Fredric Jameson tvrdi da se u našem vremenu potrošačkog kapitalizma, sadašnjost mijenja u prošlost tako brzo, da smo izgubili osjećaji o sadašnjosti i o prošlosti, postajemo šizofreničari, koji ne mogu razlikovati različite trenutke povijesti od naše biografije“ (Mazievska, 2011:2). Glavni razlog za to prema Jamesonu leži u medijima filmu i televiziji, odnosno kako su njihove funkcije da otpreme nedavne prošle događaje što je brže moguće u prošlost. Sličan pogled predlaže i povjesničar Pierre Nora, koji započinje svoj esej „Između pamćenja i historije. Problematika mjesta“, rečenicama: „Povijest ubrzava... sve je brže klizanje prema definitivno mrtvoj prošlosti, svaku stvar globalno percipiramo kao već nestalu, ravnoteža je nestala“ (Nora, 1989:7). To su zapravo i vrlo slični argumenti onima Huysena kada smo spominjali njegovo viđenje o „muzealiranost“ društva i prošlosti kroz novije tehnologije.

Mazievska dalje raspravlja kako prepoznavanje značaja subjektivnosti kulturalnih čimbenika poput jezika, roda i klase vodi do toga da se u stvaranju povijesnih tekstova stvara nemogućnost o „čistoj“, neposrednoj povijesti, u smislu spajanja granica između sadašnjosti i prošlosti. Takvo viđenje o „krizi“ povijesti, odnosno historiografije, dolazi i na trag Fukuyaminog „kraja povijesti“. Moglo bi se reći da je i taj osjećaj o „krizi“ uvjetovao periodu *memorijskog booma*, odnosno razvoja studija u kulturi sjećanja, kroz različite znanstvene discipline poput književnosti i filma. Ali isto tako i Holokaustu kao povijesnom događaju, percipiranom kao traumatičnom puknuću u iskustvu Zapada i pogleda na povijest, koje prkosi „običnim“ reprezentacijama, te mu se može pristupiti jedino kroz *memoriju* (Mazievska, 2011:4)

3. KULTURNO ZNAČENJE ATOMSKOG BOMBARDIRANJA HIROŠIME I NAGASAKIA

Prošla je točno 72 godine od bacanja prvih atomskih bombi s ciljem uništenja i okončavanja ljudskih života, no niti dalje nismo ništa bliže kraju raspravama o predodžbi događaja koji su doveli do te katastrofe, moralnosti i posljedicama koje je taj čin ostavio ne samo na one tragično preminule i zahvaćene direktnim posljedicama zračenja, već i na cijelo čovječanstvo i njegovo budućnost. Dugoročne implikacije i posljedice uporabe nuklearnog oružja su i dan i danas još uvijek ne mjerljive, i vjerojatno nikada neće niti biti.

Prije nego uđem u analize različitih načina i perspektiva na sjećanje na bombardiranje Hirošime i Nagasakia, valjalo bi dati kontekst samih muzeja kao „institucija sjećanja“, te koji se problemi, odnosno zašto se javljaju kontroverze oko različitih postava i prikaza određenih perioda ili događaja u povijesti.

„Muzeji se konvencionalno gledaju kao institucije posvećene čuvanju vrijednih predmeta ili obrazovanju javnosti.“ (Crane, 2014:44) Susan A. Crane u svom eseju „Memory, Distortion And History in Museum“ pokušava pronaći razlog zašto se pojavljuje određena odsutnost između javnosti i muzejskih postava. Govori kako suvremene umjetničke instalacije koje kao svoju temu imaju oblik povijesne svjesnosti, znaju otvoriti pitanja o javnom znanju ili osobnom zanimanju o prošlosti. „Kada pripadnici javnosti pronađu da njihovo sjećanje na prošlost ili očekivanja od muzejskog iskustva nisu ispunjena, dolazi do vrste „iskrivljenja“. „Iskrivljenje“ povezano s pamćenjem i prošlošću u muzeju, ne toliko o činjenicama ili interpretacijama, nego iskrivljenost zbog nedostatka podudarnosti između osobnih iskustava i očekivanja, s jedne strane, i institucionalne zastupljenosti prošlosti s druge.“ (Crane, 2014:44)

Dakle, možemo reći da su muzeji mjesta sudaranja objektivnosti i subjektivnosti, a taj sudar u javnom miljenju ali i u pojedincima stvara još nekoliko sukoba kojima se mogu baviti znanstvena područja poput sociologije i psihologije. Primjerice, reakcije oko muzejskih postava ili memorijala na izuzetno polarizirane i traumatične događaje kao što je u ovom slučaju atomsko bombardiranje biti će jako teško predvidjeti ali i pronaći odgovarajuće rješenje koje bi zadovoljile obje strane, možda i prvenstveno jer se radi upravo o ljudskom duhu i umu. Zato objektivnost, odnosno neutralnost u reprezentaciji povijesti postaje vrlo važan čimbenik koji se ne smije ignorirati, a kreatori izložbenih postava toga moraju biti i više nego svjesni i odgovorni u svojem radu.

No ipak, njihova odgovornost nije jedina, i oni su samo mali dio velike problematike. Umjetnost kao dio kulture se ne može tako jednostavno „kontrolirati“, niti bi se naravno smjela, bez ikakvog pogovora. Moć umjetnosti leži upravo u tome da može prodjeti do čovjeka na način na koji niti jedna izložbena postava ili memorijal može. Primjerice, film Alana Resnaisa i Margarite Duras „*Hiroshima mon amour*“ (1959.) uzima problematiku atomskog bombardiranja kako bi dalje razložila koncepte poput sjećanja, traume i ljubavi, odnosno samog ljudskog duha i psihe. Novinar i spisatelj John Hersey je 1946. godine je objavio knjigu pod naslovom „*Hirošima*“ koja kroz jako detaljne intervjuje sa preživjelim žrtvama napada može stvoriti jako snažnu simpatiju prema žrtvama i određenu osudu samog napada. Naravno, to su samo neki od možda najpopularnijih primjera, odnosno jedna od djela koja nisu izgubila na važnosti, no postoji još primjera i američkih dokumentarnih filmova poput „*White light, black rain*“ (2007.) ili japanskog animiranog filma „*Hadashi no Gen/Barefoot Gen*“ (1985.). No ipak, ovaj rad se oslanja na institucionalne oblike kulture sjećanja, ta ću nadalje analizirati prvo sam memorijalni park u Hirošimi koji je izgrađen na mjestu pada atomske bombe i ceremonije koje se održava svake godine na obljetnicu bombardiranja, te iako ti oblici komemoracije i sjećanja prvenstveno odašilju poruku mira i upozorava na posljedice korištenja takvog oblika oružja kao i samog rata, ni oni nisu bez dualnosti. Nakon toga i analizirati kontroverze koje su nastale postavljanjem izložbe „Enola Gay“ Smithsonian instituta u New Yorku.

3.1. „MIROVNA OBLJETNICA U HIROŠIMI“

Hirošima u osam sati i petnaest minuta na jutro šestog kolovoza obilježava trenutak kao „sudbonosni trenutak“, trenutak kada je pala prva atomska bomba, a Nagasaki u devet sati i dvije minute na jutro devetog kolovoza kada je na njihov grad pala druga atomska bomba. Bombardirani gradovi u ta vremena održavaju takozvanu „obljetnicu mira“ svake godine od 1948, osim 1950. kada je izbio Korejski rat zbog bojazni od političkih ramifikacija. Iako obje obljetnice podsjećaju na važnost održavanja mira bilo gdje u svijetu, ni one nisu bez dualnosti i kontroverzi. Mirovna obljetnica Hirošimi održava se u „parku/muzeju mira u Hirošimi“, koji je kroz cijelo 20. stoljeća doživio mnoštvo preinaka. Politički pritisci dolazili su iz Japana ali i iz Koreje i Kine, zbog smatranja da ako se govori o posveti miru, da bi tada trebalo biti i dovoljno naglašena agresija Japana kroz Drugi svjetski rat ali i kroz njihovu kolonijalnu prošlost. Jer iako postoje ideja o tome kako se čin atomskog bombardiranja nikada nije smio odviti u ljudskoj povijesti, dok se s druge strane može i percipirati kao vojni potez koji je trebao spriječiti daljnju invaziju saveznih snaga na glavne japanske otoke i spasiti stotine

tisuća života s obje strane, Japan ostaje žrtva. To se ne smije poricati. No isto tako ako govorimo o narativu potpunog pomirenja i pomirenja sa povijesnim činjenicama o ratovima i ljudskim žrtvama, te o primjeru što čovječanstvo ne bi trebalo činiti, onda zasigurno ne bi trebalo i viktimizirati samo jednu stranu, samo određene ljudske žrtve. Time ne nastaje pomirenje, time nastaju nove rasprave, i ponovno prisjećanje trauma koje mogu dovesti do mnogih potencijalnih sukoba, jer na kraju krajeva radi se o ljudskim žrtvama bez obzira na mjesto pripadanja. Od kada su pokrenute „mirovne obljetnice“, pa i kroz veći dio 20. Stoljeća, politika japanske vlade je politika mira ali i potpuno viktimizirati japanski narod, dok u tome isto tako nalaze i svoje protivnike koji ističu kako su uglavnom u institucionalnim komemoracijama, odnosno točnije u „memorijalnom parku u Hirošimi“ nedovoljno zastupljene žrtve japanske agresije, poglavito one u invaziji na Kinu, te tokom „masakra u Nanjingu“ u kojem se brojevi žrtava kreću od desetak tisuća do tristo stotina tisuća, procijenjenih od strane Kine². Odnosno kritika leži u tome kako se jedino spominje masakr u Nanjingu, dok se zapostavlja primjerice cijela vojna kampanja od 1942. do 1943. godine na ruralna područja Kine.

Hiroko Okuda u svojoj studiji o sjećanju na atomsko bombardiranje Hirošime i Nagasakia uzima u obzir i narativ o Hirošimi kao gradu koji je „uskrsno“ nakon uništenja, dok Nagasaki stoji kao „simbol mira“. Valjalo bi izdvojiti kako u tom kontekstu, šestog kolovoza kada se komemorativno obilježava atomsko bombardiranje Hirošime, ceremonija se održava u parku, odnosno ispred muzeja, čiji je cilj da posjetitelj „proživi“ užase, odnosno da kroz različite izložbe dobije dojam na što je sličilo uništenje i na koji su užasan način žrtve stradale, dok se ceremonija u Nagasakiju održava ispred samo jednog spomenika. Također, Okuda je analizirao lingvističke simbole, odnosno jezik koji se koristi u natpisima i na plaketama, isto kao i kako je arhitektonski sagrađen sam memorijalni kompleks u Hirošimi, odnosno na koji se način gradi narativ kroz institucionalni dio kulture odnosno kulture sjećanja. Također naglašava kako se primjerice u japanskim novinama u danima oko obljetnica mogu pronaći uglavnom editorijali koji naglašavaju viktimizaciju koju je japanski narod pretrpio bombardiranjem.³

---

² Navodi su preuzeti iz znanstvenih radova: „The Myth of the Vanquished: The Hiroshima Peace Memorial Museum“ – B. Giamao, te „Remembering the Atomic Bombing of Hiroshima and Nagasaki: Collective Memory of post-war Japan“ – H. Okuda

³ H. Okuda - „Remembering the Atomic Bombing of Hiroshima and Nagasaki: Collective Memory of post-war Japan“ - str. 20

Također, u kontekstu muzeja, odnosno institucionalnog/umjetničkog dijela manifestacije kulture sjećanja, vrlo lako bi se moglo i pojaviti i pretpostavka kako u ovome slučaju ovakav oblik „sjećanja“ ima vrlo malo učinka. On je naravno, konkretno ne mjerljiv, ali primjerice Susan Sontag se u svojoj knjizi „*Prizori tuđeg stradanja*“ dotiče i tog pitanja, te ga objašnjava na sljedeći način pozivanjem i na radove spisateljice Victorie Wolf: „Temeljem pretpostavljenog doživljaja („vidimo iste leševe, iste razvaline“), Woolfova tvrdi kako je uvjerena da zgražanje nad takvim slikama neizostavno ujedinjuje ljude dobre volje“. Zvuči dosta općenito, no točnije, Sontag objašnjava tko su to „mi“ na koje bi fotografije trebale utjecati: „To „mi“ obuhvatilo bi ne samo simpatizere kakve mlade nacije ili naroda bez države koji se bori za svoju opstojnost, već i mnogoljudnije općinstvo, one koje tek površno zanima neki gadni rat koji se vodi u nekoj drugoj zemlji. Takve su fotografije sredstvo da se stvari o kojima povlašteni i neugroženi žele što manje znati učine „stvarnima“ (ili stvarnijima)“ (Sontag, 2005:10). U tom kontekstu, fotografija ili primjerice film imaju istu ulogu, pa čak i pisana riječ kao kod već navedenog primjera Herseyeve „*Hiroshime*“. Takvo iskustvo je u samom muzeju dovedeno na još višu razinu u sklopu renovacije „istočnog krila“ u travnju 2017. godine, u kojemu se kroz najnovije tehnologije virtualnog iskustva mogu prikazati dijelovi grada prije i nakon bombardiranja.⁴ Ono što govore Woolf i Sontag, se zapravo može i objasniti kroz Assmanovu karakteristiku kulturnog pamćenja, karakteristiku *obveze*. Odnosno obveza koja se javlja kroz *formaciju* i *organizaciju*. Sljedeći logičan korak bio bi komunikacija doživljenog, no što s njom? Kome ju uputiti, komunicirati horizontalno ili vertikalno? Odgovor ponovno nije jednostavan, no ono što kaže Sontag barem za početak zvuči dosta prizemljeno: „Tko još danas vjeruje da se rat može iskorijeniti? Nitko – čak ni pacifisti. Jedino se nadamo (dosad uzalud) da ćemo spriječiti genocid, kazniti počinitelje teških oblika kršenja ratnih zakona (jer takvi zakoni postoje i sukobljene bi ih strane trebale poštivati) i uspjeti izbjeći pojedine ratove nametanjem pregovaračkih alternativa oružanom sukobu.“ (Sontag, 2005:8).

Ranije smo spominjali važnost objektivnosti i uključivanje svih žrtava u kontekstu kulture sjećanja, te očigledno ni ovaj način nije kompletno objektivna? Da li je onda uopće moguća kompletna objektivnost kada se radi o traumi odnosno ljudskoj žrtvi? No u ovom smislu njihova uloga bi bila uloga koji pokušava upozoriti na način ratovanja koji ne ostavlja posljedice „samo“ iminentne destrukcije. Jesu li u tome uspjeli, i dalje je predmet istraživanja. Utjecaji radijacije otkriveni su tek nešto kasnije nakon prvih atomskih

---

⁴ <https://mainichi.jp/english/articles/20170719/hre/00m/0na/001000d>

bombardiranja, no nuklearno razoružanje još uvijek nije postignuto, dapače u godinama koje su naslijedile, vodile su se znakovite „utrke u naoružanju“ tijekom tzv. „hladnog rata“ između Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza. U političkom kontekstu formalne isprike nisu održane niti od strane Japanske vlade niti vlade SAD-a, a tek 2016. prvi američki predsjednik koji je posjetio Hirošimu bio je Barack Obama.⁵ Taj posjet je svakako bio monumentalnog značaja, no ipak, formalne politike ostaju iste. Razlozi kompleksni, i nadilaze znanstvene razloge i prizme „kulture sjećanja“, zato bi valjalo vidjeti na koji način se atomsko bombardiranje prikazivalo u američkom društvu, odnosno kakve su se kontroverze pojavljivale u sklopu narativa o „nužnom bombardiranju“.

3.2. IZLOŽBA „ENOLA GAY“

Paul Boyer opisuje jednu poprilično specifičnu situaciju pokušaja komemoracije događaja bacanja atomske bombe na Japanske gradove Hirošimu i Nagasaki 1945. godine. Epicentar te kontroverze bio je pokušaj postavljanje izložbe „Enola Gay“ onako kako ju je zamislio i predstavio ogranak Smithsonian instituta, „National Air and Space museum“ 1994. godine, na 50. obljetnicu tragičnih događaja. Cilj izložbe bio je prikaz postojećeg stanja i stavova historijske znanosti o odluci da se baci atomska bomba na stanovništvo tih gradova, te neposrednih učinaka istog (Boyer: 2006:315). Napadi na Smithsonian institut dolazili su sa svih strana, prvotno od Zrakoplovnog udruženja, Američke legije i konzervativnih članova kongresa koji su osudili prvobitnu verziju teksta izložbe, ocjenjujući ju kao „antiameričku“, kao previše orijentiranu prema žrtvama bombardiranja a nedovoljno osjetljivu prema američkim veteranima rata. Nakon detaljnih promjena teksta i rasprava, na kraju se odustalo od temeljne koncepcija izložbe. Poljuljani Smithsonian nakon ostavke glavnog ravnatelja i daljnjeg kritiziranja i progona na njegove članove od strane Republikanske stranke, postavljena je vrlo mala i oprezna izložba koje samo prikazivala trup zrakoplova B-52, „Enola gay“ i snimke posade s minimalnim povijesnim kontekstom o odluci tadašnjeg predsjednika SAD-a Harrya Trumana da upotrijebi nuklearno oružje, ljudskim žrtvama, te dugoročnim posljedicama njegove uporabe. „Promatrajući prazni trup zrakoplova s napisanim imenom, povjesničar zrakoplovstva Richard Hallon posprdno je opisao novu izložbu kao „limenku piva s natpisom“. Modificirajući zastrašujući izraz „etničko čišćenje“ što su ga skovali genocidni bosanski Srbi, povjesničar Kai Bird, govorio je o „historijskom čišćenju“ muzeja.“ (Boyer: 2006:316). Incident oko postavljanja izložbe naravno nije bio izolirani incident, ta je prepirka

---

⁵ <https://www.nytimes.com/live/president-obama-hiroshima-japan/obama-becomes-1st-sitting-president-to-visit-hiroshima/?mcubz=3>

samo privukla najviše pozornosti i stvorila najglasnije kontroverze u kulturnom sukobu oko pedesete obljetnice obilježavanja o značenju Hirošime i Nagasakia. Dizajn poštanske marke koja se može smatrati i kao važnim obilježjem percepcije o povijesti nacije, privukao je isto tako mnoge osude i kontroverze. Izvorna ideja poštanske službe bila izdati poštansku marku s prikazom atomske bombe kao dio cijele serije u povodu glavnih događaja Drugog svjetskog rata. Za to predviđene marke trebale su se pustiti u prodaju 1995. godine, te su trebale komemorirati glavne događaje iz 1945. godine uključujući i atomsko bombardiranje kao najznačajniji događaj u ratu te godine osim kapitulacije Njemačke i Japana. Nakon nekoliko mogućih verzija, poštanska marka je u konačnici prikazivala plutajući oblak u obliku gljive, s natpisom „Atomska bombe ubrzavaju završetak rata“⁶. To dakako nije bilo nikako precizno, zapravo konotacija je bila poprilično banalna jer nije uključivala bilo kakvu odrednicu o meti, najblaže rečeno.

P. Boyer postavlja pitanje, zašto i nakon toliko vremena, Hirošima i Nagasaki pobuđuju uzbuđenje u nacionalnoj psihi SAD-a? Dok su pedesete obljetnice „Dana njemačke predaje“, „Pearl Harbora“ i drugih velikih događaja u drugom svjetskom ratu obilježavane javnim ceremonijama i općenito postoji konsenzus o njihovom značenju? Kao jedan od razloga navodi činjenicu da je teško usuglasiti učinak koje su atomske bombe imale na te gradove sa javnom predodžbom o ratu kao „dobrom ratu“, kao o obliku plemenite borbe protiv sila koje su ugrožavale zapadni svijet i njegov način života, odnosno opstanak civilizacije kao takve. Govori kako društvo nostalgично gleda na razdoblje između 1941. – 1945. Godine kao na razdoblje u kojem su nacionalni i društveni ciljevi bili vrlo jasni i takoreći pravedni, što je bilo u potpunoj suprotnosti s političkim previranjima šezdesetih, kada su mnoge skupine protestirale protiv vlade u znak ljudskih prava i socijalne jednakosti. „Ako je popularni doživljaj „dobrog rata“ uključivao selektivno pamćenje i prešućivanje određenih neugodnih činjenica, istodobno je i sadržavao i mnogo istinitog“ (Boyer: 2006:318). Bombardiranje Hirošime i Nagasakia jednostavno je kompliciralo tu predodžbu o križarskom ratu kojeg je vodila ujedinjena nacija na čelu s predsjednikom Rooseveltom i njegovom administracijom, koja je uživala vjerojatno najveću podršku građana u 20. stoljeću. Prema istraživanjima javnog mijenja, velika većina Amerikanaca odmah je prihvatila službeno opravdanje za atomsko uništenje, no iako se taj postotak s vremenom smanjuje, većina u njega i dalje vjeruje (Boyer: 2006:319). Službene brojke o stvarnim brojkama su se tijekom vremena mijenjale,

---

⁶ Preuzeto sa: http://www.stampnewsnow.com/PDF_Pages/a-bombSamplePage.pdf i http://articles.latimes.com/1994-12-03/news/mn-4234_1_atomic-bomb

kao i brojke koje je Harry Truman navodio kao opravdanje, u početku je bila riječ o tisućama spašenih američkih života, u retorici se kasnije spominjalo o desetcima tisuća i čak stotinama tisuća spašenih američkih ali i Japanski života koje bi nastavak rata prouzročio. U Japanu su američke okupacijske vlasti cenzurirale fotografije i filmove koje su prikazivale žrtve. Holivudski filmovi kao „Početak i kraj“ (1947), bili su fikcionalizirani prikazi „Projekta Manhattan“ i odluke o bacanju bombe, kao i film „Iznad i iznad svega“ (1952), kao priča o bračnom neskladu i životu temeljena na životu Paula W. Tibbetsa, pilota koji je sudjelovao u bombardiranju Hirošime. Ti fiksijski prikazi, podržavali su službenu verziju vlasti. „Suptilan proces kreiranja dominantnog hegemonijskog diskursa realiziran je u modeliranju poslijeratnih američkih stavova o atomskom bombardiranju Japana“ (Boyer: 2006:320). Nakon sedamdeset godina, gledanje na cenzuriranje i službenih obrazloženja će zapravo malo koga začuditi. Ako govorimo o diskursu broja žrtava ratova, odnosno o prikazu precijenjenog broja žrtava, primjerice Vijetnamskog rata, za koji se vodi da je službeno poginulo nešto više od 58 000 američkih vojnika ⁷ dok se ukupan broj žrtava rata uključujući vojne postrojbe i civile, penje do između milijun i milijun petsto tisuća ljudskih života. No ipak, vrlo su bile česte, ili su još uvijek retorike kako su SAD „izgubile“ rat, odnosno točnije rečeno nisu izvršile svoj glavni cilj, dok su brojevi žrtava između država ne usporedivi. Znanstvenici i povjesničari će se i dalje prepirati oko brojki i stvarnih događaja, dok sjećanje blijedi, odnosno dok se ukalupljuje i poprima različite forme kroz uvijek promjenjiva značenja.

U svom eseju: „Kolektivno sjećanje, i stvarna prošlost“ Steven Knapp se pita: „...zašto je uopće važno, ako jest važno, da se autoritativna pripovijest podudara s povijesnom stvarnošću?“ (Knapp, 2006:81). Politička uloga koju kanonski kulturni i politički tekstovi igraju u sadašnjosti bi trebala na neki način biti povezana s razotkrivenim i demistificiranim opisom stvarnih povijesnih uvjeta u kojima su ti tekstovi nastali. To je jedan od razloga zašto sljedeće smatram isto vrlo zanimljivim i problematičnim u ovom tragičnom slučaju. Iako su još uvijek otvoreni diskursi o opravdanosti i posljedicama bombardiranja, oni su uglavnom najglasniji u zapadnoj kulturi, ponajviše zapravo u političkim diskursima. Jer pitanje povijesti i istinitosti se zapravo najviše povlači u ratnim kontekstima. Izgleda da je Japan zaista konačna žrtva koja je ostala pod kulturnom i povijesnom okupacijom, u smislu da njihov slučaj zapravo nije dobio nikada toliku pažnju da međunarodna zajednica jasno osudi bombardiranje. Iako kontroverze isplivaju svako toliko za vrijeme obilježavanja godišnjice, uglavnom u to vrijeme i stanu. Možemo li to pridodati upravo tom smanjivanju razmaka

---

⁷ Preuzeto sa: <http://www.archives.gov/research/military/vietnam-war/casualty-statistics.html#category>

između prošlosti i sadašnjosti? Kako je sredinom i krajem prošlog stoljeća nastupila takozvana „*kultura mira*“, odnosno promoviranje ideje da je ono najgore iza nas, te da se trebamo usredotočiti ka sadašnjosti i budućnosti (Fukuyamin „treneutno najbolji svijet“). Dok je ideja o svjetskom, čak i kulturnom o miru zapravo vrlo provizorna i prilagodljiva. Bombardiranja ostaju u prošlosti od koje sve brže udaljavamo, dok posljedice upotrebe nuklearnog oružja danas nisu ništa manje nego prije pola stoljeća, ili vrhunaca hladnoratovske krize. Ono se i dalje krije u sjećanju, povjesničari i znanstvenici mogu malo toga učiniti po tom pitanju, osim konstantno otvarati stranice iste knjige, dok institucije koje mogu pružiti konkretna moguća rješenja po tim pitanjima ostaju tihe, i pitanje kada ili hoće li se probuditi.

ZAKLJUČAK

Kada govorimo o *kulturi sjećanja*, ne govorimo samo o društvenom kontekstu, već i o duhu vremena, ljudskom duhu. Valjali bi se isto i zapitati koliko se on u cijelom diskursu i zapostavlja? Komunikacija je ono što nas čini funkcionalnim društvom, a interdisciplinarno polje kao što je kultura sjećanja, u jednu ruku nam koristi i kao alat kako bi ga pokušali objasniti, možda čak i prvenstveno sebi.

Studije o kulturnom sjećanju su još uvijek vrlo aktualne i njihova važnost zauzima distinktivno mjesto u kulturalnim i političkim diskursima. Prolazeći kroz ovo istraživanje, i iako to i nije nekakav posebni novitet i ne bi nas trebalo previše ostaviti u čuđenju, pronalazim da ako ne pažljivo govorimo o sjećanju, posebice onom kolektivnom, možemo vrlo lako zapasti u manipulativne okolnosti istoga. Sjećanje, kao i trauma su vrlo osjetljiva područja društvene, odnosno ljudske psihe na način da njihovo prizivanje može katkada ostaviti nepredvidive posljedice iako je to učinjeno sa „dobrim“ namjerama. Jer kao što je sjećanje neodvojivo od prošlosti s konsekvencama u sadašnjosti, tako je ono i neodvojivo i od ljudskih emocija. Znanosti poput historiografije mogu na što racionalniji i objektivniji način pokušati istražiti istinitost određenih događaja, no koje će ono poprimiti simbole te na koji način će se reprezentirati, bilo kroz spomenike, medijske ili političke reprezentacije treba isto promotriti s oprežnošću i preciznošću kojom bi pokušavali otkriti istinu, jer svaka istinitost se može zloupotrijebiti ili ne smotreno iskoristiti na često ireverzibilni način.

Na koji način dakle to možemo i iskoristiti? Prisjećajući se ranije navedenih riječi Susane Sontag kako b bilo uzaludno razmišljati o prestanku ratovanja, no nije uzaludno pratiti i pokušati utjecati na direktne posljedice istoga. Zločini se mogu kažnjavati i lekcije se mogu naučiti. No ipak, i dan danas u 2017. godini, 72 godine nakon prvog i jedinog korištenja

nuklearnog oružja, za sada i najdestruktivnijeg oblika ratovanja, izgleda da lekcija nije potpuno usvojena. Nakon završetka tzv. „hladnog rata“ u 20. stoljeću, nuklearno razoružanje nije u potpunosti usvojeno, a prijetnja ponovno postaje sve veća. Nitko nije odgovarao zbog upotrebe atomskog oružja nad tisućama civila, zbog opravdanja kako su ciljane strateška vojna postrojenja, te kako je to bio vrlo nužan vojni potez koji će zapravo „spasiti živote“, no i zbog navedenog razloga kako trajni utjecaji radijacije tada još nisu bili posve istraženi. No bilo bi barem pravedno primiti i čvrstu službenu ispriku, kao pokazatelj volje da se takva strahota zaista više ne ponovi nad bilo kojim narodom. Ali u suprotnosti s time, nuklearni arsenal se postepeno povećavao, a manipulacije narativima su nastavljene, u druge svrhe i za druge ratove. Zanimljivo je sagledati otpor prema službenim političkim narativima, jer primjerice, taj otpor će u srži biti anti sistemski, odnosno kontra režimski, što će vrlo vjerojatno dovesti i do novih podjela unutar samog društva. U američkoj kulturi se to desilo za vrijeme rata u Vijetnamu, ali i taj otpor je možda imao više kulturnog značaja nego što je uspio postići neke političke ciljeve.

Stvari ponovno zvuče uzaludne. U tom trenutku se možemo i zapitati, da li sjećanje i reprezentacija istoga može zaista imati i edukativnu ulogu? Gotovo svaki narod ima svoju prošlost koja se može klasificirati kao „loša povijest“, prepuna mržnje i zločina. Najkrvaviji ratovi, građanski ratovi ostavljaju i najdublje traume, jer se radi o zatvorenom sukobu, sukobu zajednice. I iako sam u ovome radu govorio o poprilično „dalekom“ primjeru, američki primjer nije jedini primjer, jer moderna svjetska povijest je toga prepuna. Možemo čuti teze i mišljenja kako su događaji Drugog svjetskog rata daleko iza nas i kako ne bi trebali baviti više tim pitanjima. Ona nisu nikada jednostavna, i kada je riječ o osobnim traumama, stvari postaju još osjetljivije. No problemi nastaju kada otvorena pitanja postaju podložna ne samo revizionizmu, već i razlog podijeljenosti koja učvršćuje društvenu stagnaciju, u nekim pogledima kulturnu, ali i ekonomsku. U hrvatskom društvu, dijelovi te „daleke povijesti“ za neke predstavlja nepremostiv problem, ono se također bori sa duhovima prošlosti koji se svako toliko pojave, ovisno kako to politička situacija zahtijeva. Pitanja o ratnim zločinima od Drugog svjetskog rata pa do danas, prošla su različite oblike „istine“ kako su prolazila i kroz različite režime i vlasti, kao i što se i dalje pokušavaju utvrditi činjenice oko rata 90-ih godina. Diskursi o činjenicama, simbolima, ali i konkretnim ljudskim traumama dio su čak i gotovo svakidašnje komunikacije, radilo se o komunikaciji između vladajućih i naroda, medija i naroda ili u samom narodu. U tim trenucima, društvo ponovo ulazi u međusobni sukob, zatvoreni sukob. Možda je i sama ideja „podjele“ postala i floskula, no kao što možemo

vidjeti one nisu striktno vezane samo za veća multikulturalna društva koja se nastala na bazi kolonijalizma, već se baziraju i na ideološkim postavkama sadašnjosti i prošlosti. Čvrste osude i opće suglasnosti temeljene na činjenicama moraju postojati, a one se trebaju temeljiti na dubokom shvaćanju povijesti i prihvaćanju iste. Jesmo li se tada spremni s njom i suočiti?

LITERATURA

- Assman, Aleida (2008): „*Cannon and Archive*„ iz „*Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*“, Berlin/New York: de Gruyter.
- Assman, Jan (1995): „*Collective Memory and Cultural Identity*“ New German Critique.
- Assman, Jan (2005): „*Kulturno pamćenje*“, Biblioteka TEKST Knjiga 4; Zenica.
- Benčić, Andrijana (2015): „Teorijska konceptualizacija kolektivnih sjećanja u sociologiji i srodnim društvenim znanostima“, UDK, Zagreb.
- Boyer, Paul (2006): „*Čija je to povijest? Pamćenje, politika i historijska znanost*“ iz zbornika „*Kultura pamćenja i historija*“, Golden Marketing – Tehnička knjiga, Zagreb.
- Crane, Susan A. (2014): „*Memory, Distortion And History in Museum*“, Wesleyan Univeristy.
- Erll, Astrid (2008): „*Cultural Memory Studies: an Introduction*“ iz „*Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*“, Berlin/New York: de Gruyter.
- Giamo, Benedict (2003): „*The Myth of the Vanquished: The Hiroshima Peace Memorial Museum*“, The John Hopkins University Press.
- Hebel, Udo J. (2008): „*Sites of Memory in U.S.-American Histories and Cultures*“ iz „*Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*“, Berlin/New York: de Gruyter.
- Huyssen, Andreas (2000): „*Present Pasts: Media, Politics, Amnesia*“, Duke University Press.
- Knapp, Steven (2006): „*Kolektivno sjećanje i stvarna prošlost*“ iz zbornika „*Kultura pamćenja i historija*“, Golden Marketing – Tehnička knjiga, Zagreb.
- Mazievska, Ewa (2011): „*European Cinema and Intertextuality History, Memory and Politics*“, PALGRAVE MACMILLAN, New York.

- Nora, Pierre (2007): „*Between History and Memory: Les Lieux de Memoire*“, University California Press,
- Okuda, Hiroko (2011): „*Remembering the Atomic Bombing of Hiroshima and Nagasaki: Collective Memory of post-war Japan*“, Nanzan University, Nagoya.
- Ollick, Jeffrey K. (2007): „*The Politics of Regret*“, Routledge, New York/London.
- Sontag, Susan (2005): „*Prizori tuđeg stradanja*“, Algoritam, Zagreb.
- Young, Jason (2006): „*Tekstura sjećanja*“, iz „*Kultura pamćenja i historija*“, Golden Marketing – Tehnička knjiga, Zagreb.

OSTALI IZVORI

- [www.Stampnews.com: \(http://www.stampnewsnow.com/PDF_Pages/a-bombSamplePage.pdf\)](http://www.stampnewsnow.com/PDF_Pages/a-bombSamplePage.pdf)
- [www.archives.gov: \(http://www.archives.gov/research/military/vietnam-war/casualty-statistics.html#category\)](http://www.archives.gov/research/military/vietnam-war/casualty-statistics.html#category)
- <https://www.nytimes.com/live/president-obama-hiroshima-japan/obama-becomes-1st-sitting-president-to-visit-hiroshima/?mcubz=3>
- <https://mainichi.jp/english/articles/20170719/hre/00m/0na/001000d>